

สรุปเล่ม : ภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมในเขตอีสานตอนกลาง

ปิยนัส สุธิ

ดุชนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาไทยศึกษา

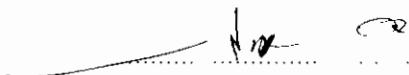
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

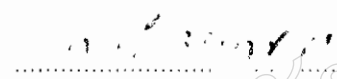
พฤษภาคม 2557

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยบูรพา

คณะกรรมการควบคุมดุชนิพนธ์และคณะกรรมการสอบดุชนิพนธ์ ได้พิจารณา
ดุชนิพนธ์ของ ปิยนัส สุติ ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปรัชญาดุชนิพนธ์ิต สาขาวิชาไทยศึกษา ของมหาวิทยาลัยบูรพาได้

คณะกรรมการควบคุมดุชนิพนธ์

 อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(ศาสตราจารย์สุชาติ เถาทอง)

 อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(รองศาสตราจารย์ภาวดี มหาชน)

คณะกรรมการสอบดุชนิพนธ์

 ประธาน
(รองศาสตราจารย์ ดร.นิยม วงศ์พงษ์คำ)

 กรรมการ
(ศาสตราจารย์สุชาติ เถาทอง)

 กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ภาวดี มหาชน)

 กรรมการ
(รองศาสตราจารย์เทพศักดิ์ ทองนพคุณ)

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ อนุมัติให้รับดุชนิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการ
การศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุชนิพนธ์ิต สาขาวิชาไทยศึกษา ของมหาวิทยาลัยบูรพา

 คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
(ดร.บุญรอด บุญเกิด)

วันที่...๖๘...เดือน...กุมภาพันธ์...พ.ศ.2๕๖7...

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาเรื่อง ฮูปแต้ม : ภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมในเขตอีสานตอนกลาง
ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา คณะ
มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. นิยม วงศ์พงษ์คำ ประธานคณะกรรมการ
สอบดุสิตนิพนธ์ ศาสตราจารย์สุชาติ เกาทอง ประธานกรรมการที่ปรึกษาดุสิตนิพนธ์ และ
รองศาสตราจารย์ภารดี มหาจันทร์ กรรมการที่ปรึกษาดุสิตนิพนธ์ ที่กรุณาให้คำปรึกษา และแนะนำ
แนวทางในการศึกษาวิจัย ด้วยความรักและความเอาใจใส่ด้วยดีตลอดมา ทำให้การวิจัยในครั้งนี้
สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณ เจ้าอาวาส พระภิกษุสงฆ์ ชาวบ้าน ตลอดจนผู้ให้ข้อมูลที่เป็น
ประโยชน์ต่อการสำรวจเก็บข้อมูลในทุก ๆ พื้นที่

ขอขอบคุณพี่ ๆ เพื่อน ๆ สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยบูรพาทุก ๆ ท่าน ที่คอยให้คำแนะนำและให้คำปรึกษา ตลอดระยะเวลาที่ได้ศึกษา
ร่วมกัน

และที่ขาดไม่ได้คือ ขอกราบขอบพระคุณ พ่อสมและแม่มิต ที่คอยเป็นกำลังใจให้ลูก
ท่านบอกกับข้าพเจ้าเสมอมาว่า “ฟ้าวเรียน ฟ้าวจบเด้อลูกหล่า” ซึ่งเป็นพลังสำคัญในการมุ่งมั่นตั้งใจ
ศึกษาเล่าเรียน รวมไปถึงพี่สาว พี่ชาย และผู้อยู่เบื้องหลัง ที่คอยเอาใจช่วยมาโดยตลอด

สุดท้ายนี้ ขอกราบขอบพระคุณ คณะช่างแต้มพื้นบ้านอีสาน ซึ่งเป็นบุคคลที่มีคุณอนันต์
มีความสำคัญที่ทำให้เกิดฮูปแต้มในเขตอีสานตอนกลาง ทำให้ข้าพเจ้าได้ศึกษาเรียนรู้ศิลปกรรม
พื้นบ้านที่ทรงคุณค่า

ปิยนัส สุดี

52810091: สาขาวิชา: ไทยศึกษา; ปร.ด (ไทยศึกษา)

คำสำคัญ: ฮูปแต้ม/ภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรม/อีสานตอนกลาง

ปิยนัส สุติ: ฮูปแต้ม : ภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมในเขตอีสานตอนกลาง

(HOOP TAM : A REFLECTION OF SOCIETY AND CULTURE IN THE MIDDLE NORTHEAST)

คณะกรรมการควบคุมดุฎิณิพนธ์: สุชาติ เกาทอง, M.Fine (PAINTING)., ภารดี มหาจันทร์, กศ.ม.

406 หน้า. ปี พ.ศ 2557

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาความเป็นมา สภาพสังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนการดำรงอยู่ของชุมชนกลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาวในเขตอีสานตอนกลาง 2. วิเคราะห์ทัศนคติความเชื่อรูปแบบทางด้านจิตรกรรม และเรื่องราวต่าง ๆ ที่ปรากฏในฮูปแต้มในเขตอีสานตอนกลาง และ 3. ศึกษาภาพสะท้อนระหว่างฮูปแต้มกับชุมชน บทบาทและหน้าที่ของฮูปแต้มที่ปรากฏในชุมชนกลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาว ในเขตอีสานตอนกลาง และการดำรงอยู่ของฮูปแต้มในอนาคต การศึกษานี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ แนวประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรม

ผลวิจัยพบว่า ชุมชนในเขตอีสานตอนกลางเป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์มายาวนาน กลุ่มคนที่มีจำนวนมากที่สุดคือ กลุ่มไทย-ลาว การตั้งถิ่นฐานในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 กลุ่มแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน คือกลุ่มที่เข้ามาตั้งเมืองร้อยเอ็ด มหาสารคาม และขอนแก่น เจ้าหัวครูสีดา วัดโพนเสม็ดเป็นผู้นำ ส่วนเมืองกาฬสินธุ์เป็นกลุ่มที่อพยพเข้ามาภายหลัง เจ้าฟ้าชาวโสมพะมิตรเป็นผู้นำ กลุ่มเหล่านี้มีวัฒนธรรมแบบล้านช้าง คือการเคารพศรัทธาในพระพุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ภาษา การแต่งกาย ขนบธรรมเนียมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต ได้แก่ ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ ส่งผลต่อคติความเชื่อในการเขียนฮูปแต้มที่สร้างขึ้นด้วยความเชื่อ ความศรัทธาเพื่อเป็นพุทธบูชา และใช้สอนศีลธรรม ลักษณะรูปแบบ เนื้อหา และเรื่องราวของฮูปแต้มมีลักษณะเป็นศิลปะพื้นบ้าน มีความเรียบง่ายและชัดเจน ที่เขียนไว้ทั้งภายในและภายนอกสิม โดยกลุ่มช่างพื้นบ้าน องค์ประกอบและการจัดวางภาพขึ้นอยู่กับความต้องการของช่างและขนาดของสิม สีที่ใช้เป็นสีฝุ่นหรือสีที่หาได้ตามท้องถิ่น ภาพสะท้อนระหว่างฮูปแต้มกับสังคม สะท้อนออกมาเป็นเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา วรรณกรรมท้องถิ่น และภาพวิถีชีวิตชาวบ้านในช่วงเวลานั้น ฮูปแต้มยังคงบทบาทและหน้าที่ต่อสังคม ในความสัมพันธ์ของวิถีชีวิตชุมชนในหลากหลายมิติ เกิดการประยุกต์ ปรับปรุงนำไปใช้ ทั้งจากรูปแบบและเรื่องราว ทำให้ฮูปแต้มมีการเคลื่อนไหวและมีบทบาทอยู่ตลอดเวลา จากคุณค่าของฮูปแต้มส่งผลทำให้เกิดความร่วมมือของคนในสังคม สร้างคุณค่าความเป็นอัตลักษณ์ให้กับฮูปแต้ม และร่วมกันสร้างแนวทางในการอนุรักษ์ สืบสาน ให้ฮูปแต้มดำรงอยู่ในสังคมต่อไป

52810091: MAJOR: THAI STUDIES, Ph.D (THAI STUDIES)
(DOCTOR OF PHILOSOPHY PROGRAM IN THAI STUDIES)

KEYWORDS: HOOP TAM/REFLECTION/SOCIETY AND CULTURE/
THE MIDDLE NORTHEAST

PIYANAT SUDEE: HOOP TAM : A REFLECTION OF SOCIETY AND CULTURE
IN THE MIDDLE NORTHEAST. ADVISORY COMMITTEE: SUCHAT THAOTHONG,
M.FINE (PAINTING)., PARADEE MAHAKHAN, M.Ed. 406 P. 2014.

The purpose of this research was threefold: firstly, to study the background, the social and culture, well as the existence of Thai-Lao cultural group community in the Middle Northeast; secondly, to analyze the beliefs, the painting styles, and the stories that appear in the Hoop Tam; and thirdly, to study the reflections between the Hoop Tam and the communities, the roles and functions of the Hoop Tam which appear in Thai-Lao culture group community in the Middle Northeast and the existence of Hoop Tam in the future. This study was a qualitative research with sociocultural historical approaches. The research results are as follows

The Middle Northeast community is the long-history community. The Thai-Lao group is the highest number of people in this region. They were the first group who came to settle. They began the settlement in Mahasarakham, Khon Kaen, Roi Et, during the 23rd Buddhist Century to the early 24th Buddhist Century. Chao Hua Koo Wat Phon Samet was the leader. Later Kalasin was a group of immigrants. Chao Pha Kao Som Pra Mith was the leader. These groups had Lane-Xang cultural practices which were: respect for faith in Buddhism, belief in ancestral ghosts, language, and dress. Traditions related with the lifestyle were Heat Sib Song, Kong Sib Si, which affected beliefs in drawing. Hoop Tam had been created with faith to Buddha and moral. Pattern characteristic, content, and the story of Hoop Tam were the folk art style that was simple and straightforward, drawn inside and outside of Sim by folk artists. Composition and layout of images were based on the needs of artist and the size of Sim. Colors used to dust were paint or local material. The reflection between Hoop Tam and society were: reflections the story of Buddhism, local literature, and images of villager's lifestyle during that time. Hoop tam maintained roles and functions in society with various dimensions in the relations of community life. It brought about application, improvement, utilization, from both forms and stories. This made Hoop Tam have movement and roles all the time. The values of Hoop Tam caused the cooperation of everyone in the society to build value identity in the Hoop Tam and together create approaches to conserve and inherit Hoop Tam to exist in society.

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ช
สารบัญภาพ.....	ฌ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
คำถามการวิจัย.....	18
วัตถุประสงค์การวิจัย.....	18
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	19
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย.....	21
ขอบเขตของการวิจัย.....	21
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	22
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	23
วิธีดำเนินการวิจัย.....	53
2 ความเป็นมา สภาพสังคมและวัฒนธรรม.....	57
สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ภาคอีสาน.....	57
การตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของชุมชน.....	64
สังคม วัฒนธรรม และประเพณี.....	120
3 แนวคิด รูปแบบทางด้านศิลปกรรม เนื้อหาที่ปรากฏในอุบาย.....	144
ลัทธิอีสาน.....	144
คติความเชื่อ รูปแบบ และเรื่องราวที่เกี่ยวกับอุบาย.....	163
วัดที่ปรากฏอุบาย.....	177

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 ภาพสะท้อนระหว่างสุปแต้มกับสังคมและวัฒนธรรมไทย-ลาว.....	278
เรื่องราวทางวิถีชีวิตชาวบ้านที่ปรากฏในสุปแต้ม.....	283
บทบาทและหน้าที่ของสุปแต้มที่มีต่อสังคม.....	338
การดำรงอยู่ของสุปแต้ม.....	357
5 บทสรุป.....	373
พระพุทธศาสนา สุปแต้ม กับวิถีชีวิตชาวอีสานตอนกลาง.....	373
สุปแต้มอีสานตอนกลางจะดำรงอยู่ได้อย่างไรในอนาคต.....	379
ข้อเสนอแนะ	382
บรรณานุกรม.....	385
ภาคผนวก.....	394
ประวัติย่อของผู้วิจัย.....	406

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
2-1 ประเด็นยุทธศาสตร์และเป้าประสงค์กลุ่มจังหวัด “ร้อยแก่นสารสินธุ์”	118
3-1 รายละเอียดของวัดที่ปรากฏในสุปแต่เดิม ในเขตอีสานตอนกลาง.....	271
3-2 เนื้อหาเรื่องราวที่ปรากฏในสุปแต่เดิม.	275

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1-1 การตั้งเมืองของกลุ่มไทย-ลาว ในเขตอีสานตอนกลาง.....	6
1-2 ใบเสมาสลักภาพพุทธประวัติ ตอนพิมพ์าฬาลาป	7
1-3 ปราสาทเปือยน้อย อำเภอเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น	8
1-4 พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม.....	12
1-5 หลวงพ่อพระใส จังหวัดหนองคาย.....	12
1-6 สิมอีสาน วัดบ้านประตูลัย ตำบลนิเวศน์ อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด.....	14
1-7 สูปแต้มลิมวัดสระบัวแก้ว อำเภอหนองสองห้อง จังหวัดขอนแก่น.....	16
1-8 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	19
1-9 ขบวนแห่ผ้าพระเวส ที่บ้านกุดกว้าง ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น.....	24
1-10 การจัดองค์ประกอบสูปแต้ม ของช่างพื้นบ้าน	25
1-11 ตัวอักษรธรรมที่ปรากฏในสูปแต้ม.....	28
1-12 ลักษณะตัวอักษรธรรม กับตัวอักษรไทย.....	29
1-13 ภาพเรื่องราวพุทธประวัติที่ปรากฏในสูปแต้ม	30
1-14 ภาพเรื่องราววรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน เรื่องสินไซ.....	30
1-15 ภาพแสดงหญิงลาวหาบกะตา (ตะกร้า) ไปหาผลไม้.....	31
1-16 วงจรแห่งวัฒนธรรม (Curcuit of culture).....	34
2-1 ลักษณะภูมิประเทศภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	59
2-2 แผนที่แสดงเขตลุ่มน้ำบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	63
2-3 แผนที่จังหวัดร้อยเอ็ด.....	86
2-4 แผนที่จังหวัดกาฬสินธุ์.....	97
2-5 แผนที่จังหวัดขอนแก่น.....	106
2-6 แผนที่จังหวัดมหาสารคาม.....	112
2-7 ตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัดในกลุ่ม “ร้อยแก่นสารสินธุ์”.....	118
2-8 การประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวทางด้านประเพณีของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ในกลุ่มจังหวัด “ร้อยแก่นสารสินธุ์”	119
2-9 ลักษณะการตั้งหมู่บ้าน.....	125

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
2-10 การทำพิธีเพื่อบูชาศาลปู่ตาของชาวบ้าน.....	125
2-11 ลักษณะเรือนอีสาน.....	126
2-12 การแต่งกายของกลุ่มไทย-ลาว ในอดีต.....	127
2-13 อาหารพื้นบ้านอีสาน.....	127
2-14 แคน ดนตรีพื้นบ้านของชาวอีสาน.....	128
3-1 จารึกบนแผ่นหิน วัดประสิทธิ์ไชยาราม บ้านหนองสอ จังหวัดกาฬสินธุ์.....	147
3-2 สิมวัดแจ้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี.....	151
3-3 สิมวัดศรีโพธิ์ชัย อำเภอนาแก้ว จังหวัดเลย.....	151
3-4 สิมวัดมหาธาตุ อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย.....	152
3-5 ภาพลายเส้นแสดงลักษณะสิมพื้นบ้าน (สิมวัดสนวนวารีพัฒนาราม).....	153
3-6 สิมวัดไตรภูมิคุณาจารย์ อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด.....	153
3-7 สิมวัดพุทธสิมา อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม	155
3-8 ภาพลายเส้นตัดขวางสิมก่อผนัง.....	161
3-9 ภาพลายเส้นแสดงรายละเอียดของสิมก่อผนังแบบพื้นบ้าน.....	161
3-10 ผ้าพระเวสที่ใช้ในการแห่ขบวนประกอบพิธีในงานบุญมหาชาติ.....	164
3-11 ตำแหน่งของอุปแด้มบนผนังสิม.....	167
3-12 ตัวอย่างตำแหน่งของอุปแด้มบนผนังสิม.....	167
3-13 ลักษณะภาพบุคคลที่ปรากฏในอุปแด้ม (วัดป่าเรไร).....	169
3-14 ภาพทำทางของชาวบ้าน (วัดสนวนวารีพัฒนาราม).....	169
3-15 ตำแหน่งวัดที่ปรากฏอุปแด้มในเขตอีสานตอนกลาง.....	178
3-16 สิมวัดประสิทธิ์ไชยาราม.....	180
3-17 ภาพทศกัณฐ์	181
3-18 ภาพหนุมาน	181
3-19 สิมวัดอุดมประหารราษฎร์.....	183
3-20 อุปแด้มด้านทิศเหนือ	184
3-21 อุปแด้มด้านทิศใต้	184

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
3-22 รูปแต้มด้านทิศตะวันตก.....	185
3-23 รูปแต้มด้านในฝั่งทิศตะวันตก.....	186
3-24 ภาพลิมวัดไชยศรีหลังเก่าก่อนบูรณะ.....	187
3-25 ภาพลิมวัดไชยศรีหลังเก่าก่อนบูรณะ.....	187
3-26 ลิมวัดไชยศรี.....	188
3-27 รูปแต้มด้านนอกฝั่งทิศเหนือ.....	188
3-28 รูปแต้มด้านนอกฝั่งทิศใต้.....	189
3-29 รูปแต้มด้านนอกฝั่งทิศตะวันออก.....	189
3-30 รูปแต้มด้านนอกฝั่งทิศตะวันตก.....	190
3-31 รูปแต้มด้านในฝั่งทิศเหนือ.....	190
3-32 รูปแต้มด้านในฝั่งทิศใต้.....	191
3-33 รูปแต้มด้านในฝั่งทิศตะวันออก.....	191
3-34 รูปแต้มด้านในฝั่งทิศตะวันตก.....	192
3-35 ลิมวัดมัชฌิมวิทยาราม.....	193
3-36 รูปแต้มด้านทิศเหนือ.....	194
3-37 รูปแต้มด้านทิศใต้.....	194
3-38 รูปแต้มด้านทิศตะวันออก.....	195
3-39 รูปแต้มด้านทิศตะวันตก.....	196
3-40 รูปแต้มด้านในฝั่งทิศตะวันตก.....	196
3-41 ลิมวัดสนวนวารัพัฒนาราม.....	198
3-42 ภาพลายเส้นแสดงตำแหน่งการจัดวางภาพ และเรื่องราว จะเห็นได้ว่าช่างจะมีรูปแบบการเขียนที่เป็นอิสระ เขียนภาพตามลักษณะของรูปแบบลิม.....	199
3-43 รูปแต้มด้านทิศเหนือ.....	200
3-44 รูปแต้มด้านทิศใต้.....	201
3-45 รูปแต้มด้านทิศตะวันออก.....	201
3-46 รูปแต้มด้านทิศตะวันตก.....	202

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
3-47 ภาพลายเส้นแสดงองค์ประกอบเรื่องสินไซ ตอนออกตามหาอา.....	202
3-48 ชูปแต้มด้านในฝั่งทิศเหนือ.....	203
3-49 ชูปแต้มด้านในฝั่งทิศใต้.....	204
3-50 ชูปแต้มด้านในฝั่งทิศตะวันออก	205
3-51 ชูปแต้มด้านในฝั่งทิศตะวันตก.....	205
3-52 ภาพลายเส้นแสดงรายละเอียดรูปแบบการเขียนและเรื่องราว “พระเวสสันดรชาดก” บนผนังหลังพระประธาน.....	206
3-53 ลักษณะลิ่มวัดสระบัวแก้ว.....	208
3-54 เื้องบันไดทางขึ้นทั้งซ้ายและขวา ประดับด้วยประติมากรรมสิงห์หมอบ 1 คู่ ด้านหน้าสิงห์ทั้งสองมีรูปปั้นคนนั่งห้อยขา 1 คู่.....	208
3-55 ชูปแต้มด้านทิศเหนือ.....	210
3-56 ชูปแต้มด้านทิศใต้	211
3-57 ชูปแต้มด้านทิศตะวันออก	212
3-58 ชูปแต้มด้านทิศตะวันตก.....	212
3-59 ชูปแต้มด้านในฝั่งทิศเหนือ.....	213
3-60 ชูปแต้มด้านในฝั่งทิศใต้.....	213
3-61 ชูปแต้มด้านในฝั่งทิศใต้.....	213
3-62 ชูปแต้มด้านในฝั่งทิศตะวันออก.....	214
3-63 ชูปแต้มด้านในฝั่งทิศตะวันตก.....	214
3-64 ลิ่มวัดโพธาราม.....	217
3-65 ชูปแต้มด้านทิศเหนือ.....	218
3-66 ชูปแต้มด้านทิศใต้.....	218
3-67 ชูปแต้มด้านทิศตะวันออก.....	219
3-68 ชูปแต้มด้านทิศตะวันตก.....	220
3-69 ชูปแต้มด้านในฝั่งทิศเหนือ.....	220
3-70 ชูปแต้มด้านในฝั่งทิศใต้.....	221

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
3-71 รูปแต้มด้านในฝั่งทิศตะวันออก.....	222
3-72 รูปแต้มด้านในฝั่งทิศตะวันตก.....	222
3-73 สิมวัดป่าเรไร	224
3-74 รูปแต้มด้านนอกฝั่งทิศเหนือ.....	225
3-75 รูปแต้มด้านนอกฝั่งทิศใต้.....	226
3-76 รูปแต้มด้านนอกฝั่งทิศตะวันออก.....	226
3-77 รูปแต้มด้านนอกฝั่งทิศตะวันตก.....	227
3-78 รูปแต้มด้านในฝั่งทิศเหนือ.....	228
3-79 รูปแต้มด้านในฝั่งทิศใต้.....	228
3-80 รูปแต้มด้านในฝั่งทิศตะวันออก.....	229
3-81 รูปแต้มด้านในฝั่งทิศตะวันตก.....	229
3-82 สิมวัดยางทวงวราราม	231
3-83 รูปแต้มด้านนอกฝั่งทิศเหนือ.....	232
3-84 รูปแต้มด้านนอกฝั่งทิศใต้.....	232
3-85 รูปแต้มด้านนอกฝั่งทิศตะวันออก.....	233
3-86 รูปแต้มด้านนอกฝั่งทิศตะวันตก	234
3-87 รูปแต้มด้านในฝั่งทิศเหนือ.....	234
3-88 รูปแต้มด้านในฝั่งทิศใต้.....	235
3-89 รูปแต้มด้านในฝั่งทิศตะวันออก.....	235
3-90 รูปแต้มด้านในฝั่งทิศตะวันตก.....	236
3-91 สิมวัดตาลเรื่องแบบใหม่ (สิมหลังเก่าอยู่ด้านใน).....	237
3-92 สิมใหม่ครอบสิมเก่า	238
3-93 วรรณกรรมลิ้นไซ ตอนนางจันทา นางลุน และ 3 กุมาร ถูกขับไล่ออกจากเมือง.....	239
3-94 ภาพพุทธประวัติ ตอนมารผจญ	239
3-95 รูปแต้มมีสภาพลบเลือนเป็นอย่างมาก.....	239
3-96 สิมวัดกลางจังหวัดร้อยเอ็ด (หลังเก่า) ปี พ.ศ. 2480 ด้านทิศตะวันตก.....	241

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
3-97 สิมวัดกลางมิ่งเมือง	242
3-98 อุโบสถด้านทิศเหนือ.....	243
3-99 อุโบสถด้านทิศใต้.....	244
3-100 อุโบสถด้านทิศตะวันออก	245
3-101 อุโบสถด้านทิศตะวันตก.....	246
3-102 สิมวัดไตรภูมิคณาจารย์.....	248
3-103 อุโบสถด้านในฝั่งทิศเหนือ	249
3-104 อุโบสถด้านในฝั่งทิศใต้.....	249
3-105 อุโบสถด้านในฝั่งทิศตะวันตก.....	250
3-106 ภาพพระครูปริยัติธรรมกิจ เจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบลคูเมือง รองเจ้าคณะอำเภอ เมืองสรวง ถ่ายภาพกับสิมหลังเก่าก่อนบูรณะ ถ่ายเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2533.....	251
3-107 สิมวัดใต้สูงยางหลังปัจจุบัน.....	252
3-108 อุโบสถด้านในฝั่งทิศเหนือ	253
3-109 อุโบสถด้านในฝั่งทิศใต้.....	253
3-110 อุโบสถด้านในฝั่งทิศตะวันตก.....	254
3-111 อุโบสถด้านในฝั่งทิศตะวันตก ขวามือองค์พระประธาน ปรางค์ดอนทานบารมี.....	254
3-112 สิมวัดประตูลัย.....	256
3-113 อุโบสถด้านหน้าทิศตะวันออก.....	256
3-114 อุโบสถด้านทิศเหนือ.....	257
3-115 อุโบสถด้านทิศใต้.....	258
3-116 อุโบสถด้านทิศตะวันออก.....	258
3-117 พระธาตุพนม.....	259
3-118 อุโบสถด้านทิศตะวันตก.....	260
3-119 อุโบสถด้านใน	261
3-120 สิมวัดจักรวาลภูมิพินิจ.....	263
3-121 อุโบสถด้านทิศตะวันออก.....	264

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
3-122 รูปแต้มด้านในฝั่งทิศเหนือ.....	264
3-123 รูปแต้มด้านในฝั่งทิศใต้.....	265
3-124 รูปแต้มด้านในฝั่งทิศตะวันตก.....	266
3-125 ลิมวัดมาลาภิรมย์.....	267
3-126 รูปแต้มด้านทิศเหนือ.....	268
3-127 รูปแต้มด้านทิศใต้.....	269
3-128 รูปแต้มด้านทิศตะวันออก.....	269
3-129 รูปแต้มด้านทิศตะวันตก.....	270
4-1 ทฤษฎีทางสังคมวัฒนธรรม.....	279
4-2 ทฤษฎีทางศิลปวัฒนธรรม.....	280
4-3 ความสัมพันธ์ระหว่างบริบททางสังคมกับงานศิลปกรรม.....	281
4-4 การทำนา (วัดโพธาราม).....	284
4-5 การทำนา (วัดบ้านยาง).....	285
4-6 การทำนา (วัดสระบัวแก้ว).....	285
4-7 การดำข้าวของลาวชาวบ้าน (วัดโพธาราม).....	286
4-8 ชาวบ้านกำลังจับปลา (วัดสระบัวแก้ว).....	287
4-9 ชาวบ้านกำลังจับปลา (วัดโพธาราม).....	287
4-10 ภาพการล่าสัตว์ (วัดป่าเรไร).....	288
4-11 ภาพการล่าสัตว์ (วัดสระบัวแก้ว).....	288
4-12 ภาพการล่าสัตว์ (วัดตาลเือง).....	289
4-13 ภาพการล่าสัตว์ (วัดอุดมประชาราษฎร์).....	289
4-14 ภาพการค้าขายแลกเปลี่ยนของชาวบ้าน (วัดโพธาราม).....	290
4-15 ภาพการค้าขายแลกเปลี่ยนของชาวบ้าน (วัดโพธาราม).....	290
4-16 ภาพขบวนกองเกวียน และโคเพื่อนำไปขาย (วัดป่าเรไร).....	291
4-17 ภาพการคลอดของชาวบ้านแบบโบราณ (วัดสระบัวแก้ว).....	292
4-18 ภาพการทำพิธีร่อนกระดัง (วัดสระบัวแก้ว).....	292

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
4-19 ภาพการทำคลอด (วัดบ้านยาง).....	293
4-20 ภาพการเลี้ยงเด็กอ่อนในเปล (วัดสระบัวแก้ว).....	294
4-21 ภาพการทำศพ โดยในภาพเป็นการจัดทำพิธีศพให้กับชุก ในเรื่องเวสสันดรชาดก (วัดป่าเรไร).....	295
4-22 ภาพการทำศพ (วัดโพธาราม).....	295
4-23 ภาพการทำพิธีเผาศพของชาวบ้านโพธารามในปัจจุบัน เปลี่ยนจากการเผาด้วยกอง ฟืนเป็นการเผาด้วยเมรุ (วัดโพธาราม).....	296
4-24 ภาพการเผาศพ (วัดกลางมิ่งเมือง).....	296
4-25 ภาพขบวนแห่ศพ การทำพิธีสวดศพ และพิธีกรรมต่าง ๆ ก่อนจะทำพิธีเผาศพ (วัดบ้านยาง).....	297
4-26 ภาพขบวนแห่ศพ โดยมีการนำขบวนด้วยขบวนมหรสพ (วัดอุดมประชาราษฎร์).....	297
4-27 ภาพการลงช่วงของหญิงสาวชาวบ้าน โดยจะมีชายหนุ่มมาเกี่ยวพาราสี (วัดโพธาราม).....	299
4-28 ภาพการฮุดสรง (วัดสระบัวแก้ว).....	300
4-29 ภาพการฮุดสรง (วัดป่าเรไร).....	300
4-30 ภาพการฮุดสรง (วัดโพธาราม).....	301
4-31 ภาพฮางฮุดเก็บไว้ในลิ้ม (วัดประตูลี้).....	302
4-32 ภาพฮางฮุด เก็บไว้บริเวณลิ้มหลังเก่า (วัดมาลาภิรมย์).....	302
4-33 ฮางฮุดสรง (วางรดสรง) ถูกจัดเตรียมเพื่อทำพิธีฮุดสรง.....	302
4-34 คณะสงฆ์และชาวบ้านร่วมกันฮุดสรง.....	302
4-35 พระสงฆ์นั่งทำพิธีฮุดสรงได้ฮางฮุด.....	303
4-36 ภาพขบวนแห่พระเวสสันดรเข้าเมือง (วัดกลางมิ่งเมือง).....	305
4-37 ภาพขบวนแห่พระเวสสันดรเข้าเมือง (วัดป่าเรไร).....	306
4-38 ภาพขบวนแห่พระเวสสันดรเข้าเมือง (วัดสนวนวารีวิพัฒนาาราม).....	306
4-39 ขบวนแห่พระเวสสันดรเข้าเมืองของชาวอีสานในปัจจุบัน.....	306
4-40 การทำพิธีฝังดบัวโนย (วัดป่าเรไร).....	307

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
4-41 การทำพิธีรักษาโรคกับร่างทรง (วัดโพธาราม).....	307
4-42 ภาพต้นตุมกาขาว (วัดบ้านยาง).....	308
4-43 ภาพการละเล่นหัวล้านชนกัน (วัดกลางมิ่งเมือง)	309
4-44 ภาพการละเล่นหัวล้านชนกัน (วัดจักรวาฬภูมิพิณ).....	310
4-45 ภาพการละเล่นหัวล้านชนกัน (วัดตาลเรือง).. ..	310
4-46 ภาพการละเล่นหัวล้านชนกัน (วัดบ้านยาง).....	310
4-47 ภาพการละเล่นหัวล้านชนกัน (วัดบ้านลาน).....	311
4-48 ภาพการละเล่นหัวล้านชนกัน (วัดอุดมประชาชาษฎร์).....	311
4-49 ภาพแคน ดนตรีพื้นเมืองอีสาน.....	312
4-50 ภาพหนุ่มอีสานเป่าแคนเกี้ยวสาว (วัดสระบัวแก้ว).....	312
4-51 ภาพการเป่าแคน (วัดใต้สูงยาง).....	313
4-52 ภาพการเป่าแคน (วัดป่าไร่).....	313
4-53 ภาพวงมโหรี เล่นประกอบพิธี (วัดโพธาราม).....	314
4-54 ภาพวงมโหรี (วัดไชยศรี).....	314
4-55 ภาพวงมโหรี (วัดสระบัวแก้ว).....	315
4-56 ภาพวงมโหรี (วัดสนวนวารีพัฒนาราม).....	315
4-57 ภาพวงมโหรีเล่นประกอบในขบวน (วัดบ้านยาง)	315
4-58 การแต่งกายของหญิงสาวชาวอีสาน (วัดตาลเรือง).....	317
4-59 การแต่งกายหญิงชาวอีสาน.....	317
4-60 การแต่งกายของหญิงสาวชาวอีสาน (วัดไชยศรี)	318
4-61 การแต่งกายของหญิงสาวชาวอีสาน (วัดป่าไร่)	319
4-62 การแต่งกายของสาวชาวอีสาน (วัดสระบัวแก้ว).....	319
4-63 การแต่งกายของหญิงสาวชาวอีสาน (วัดประดู่ชัย).....	320
4-64 การแต่งกายของคุณยายหมู่บ้านวังคูณ (วัดสระบัวแก้ว).....	320
4-65 การแต่งกายของหนุ่มชาวอีสาน (วัดสระบัวแก้ว)...	321
4-66 การแต่งกายของหนุ่มชาวอีสานในเวลาดำรงงาน (วัดป่าไร่).....	322

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
4-67 การสักขาลาย (วัดบ้านยาง).....	322
4-68 การแต่งกายของทหารในอดีต.....	324
4-69 การแต่งกายของทหาร (วัดสระบัวแก้ว).....	324
4-70 การแต่งกายของทหาร (วัดบ้านยาง).....	324
4-71 การแต่งกายของทหาร (วัดโพธาราม).....	325
4-72 เอ็นแผลมีเรือนโซง.....	326
4-73 เอ็นเดี่ยวไม่มีเรือนโซง.....	326
4-74 เอ็นชั่วคราว.....	327
4-75 แผนผังแสดงส่วนประกอบของเอ็นอีสาน.....	329
4-76 ลักษณะของเอ็นอีสานแบบเรือนเดี่ยวมีเรือนโซง.....	329
4-77 ลักษณะของเอ็นอีสานแบบเรือนแผลไม่มีเรือนโซง.....	329
4-78 ลักษณะของเอ็นอีสานแบบเรือนแผลไม่มีเรือนโซง.....	329
4-79 เอ็นอีสาน (วัดสนวนวารีพัฒนาราม).....	330
4-80 เอ็นอีสาน (วัดสนวนวารีพัฒนาราม).....	331
4-81 เอ็นอีสาน (วัดสนวนวารีพัฒนาราม).....	331
4-82 เอ็นอีสาน (วัดบ้านลาน).....	332
4-83 เอ็นอีสาน (วัดอุดมประหาราชบุรี).....	332
4-84 เอ็นอีสาน (โพธาราม).....	333
4-85 ตัวอักษร (วัดไชยศรี).....	334
4-86 ตัวอักษร (วัดไชยศรี).....	335
4-87 ตัวอักษร (วัดไชยศรี).....	335
4-88 ตัวอักษร (วัดสนวนวารีพัฒนาราม).....	336
4-89 ตัวอักษร (วัดสนวนวารีพัฒนาราม).....	336
4-90 ตัวอักษร (วัดสระบัวแก้ว).....	337
4-91 ภาพนรกภูมิ (วัดจักรวาลภูมิพิณิจ).....	343
4-92 ภาพนรกภูมิ (วัดสระบัวแก้ว).....	343

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
4-93 ภาพนรกภูมิ (วัดตาลเรื่อ).....	344
4-94 ภาพนรกภูมิ (วัดไชยศรี).....	344
4-95 ภาพนรกภูมิ (วัดป่าเรไร).....	344
4-96 ภาพนรกภูมิ (วัดโพธาราม).....	345
4-97 ภาพนรกภูมิ (วัดบ้านยาง).....	345
4-98 ภาพนรกภูมิ (วัดสนวนวาริพัฒนาราม).....	346
4-99 ภาพเชิงสังวาส (วัดบ้านลาน).....	347
4-100 ภาพเชิงสังวาส (วัดโพธาราม).....	348
4-101 ภาพการทรมานผู้ที่ประพฤติดินกาม (วัดไชยศรี).....	348
4-102 ระบบปฏิบัติการกับหน้าที่พื้นฐานสี่ประการของพารัสส์.....	349
4-103 การนำรูปแบบตัวละครจากฮูปแต้ม (สีโ) มาพัฒนาเป็นเสไฟฟ้า.....	352
4-104 การประดับเสไฟฟ้าตามถนนสายสำคัญ ๆ ในตัวเทศบาลเมืองขอนแก่น.....	352
4-105 นอกจากนำตัวสีโให้ไว้บนเสไฟฟ้า ยังนำมาประดับไว้ทางเข้าศาลหลักเมือง ซึ่งเป็นที่ เคารพบูชาของชาวเมืองขอนแก่น.....	352
4-106 เมื่อมีกิจกรรมต่าง ๆ ของหน่วยงานเกิดขึ้น ก็ทำให้ตัวสีโ ได้เป็นที่รู้จักมากขึ้น.....	353
4-107 ประชาชนชาวเมืองขอนแก่นมาร่วมกิจกรรม “บุญคุณเมืองขอนแก่น” บริเวณศาลหลักเมือง.....	353
4-108 ตัวสีโ ถูกนำมาใช้เพื่อเป็นสัญลักษณ์ในการประชาสัมพันธ์.....	354
4-109 สีโ ถูกดัดแปลงไปในรูปแบบที่หลากหลาย.....	354
4-110 ประชาชนสักการะศาลหลักเมือง โดยมีตัวสีโประดับไว้ด้านหน้าศาล.....	354
4-111 นอกจากตัวสีโ ยังมีตัวละครสังขีประดับไว้ที่เสไฟฟ้า และยังมีประติมากรรมเรื่อง สินไชประดับตามป้ายรถโดยสารประดับทาง	354
4-112 การจัดการแข่งขันกีฬา ได้นำตัวละครเอกในวรรณกรรมเรื่องสินไช ไปเป็น สัญลักษณ์ และใช้เรื่องราวสินไชแสดงในพิธีเปิดงาน.....	355
4-113 ชาวบ้านสวมดมนต์ทำวัตรเย็น.....	355
4-114 ชาวบ้านเดินจงกรมรอบลิม	355

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
4-115ชาวบ้านมาร่วมกิจกรรมที่วัด.....	356
4-116ผู้สูงอายุมาถวายเพลพระสงฆ์ที่วัด.....	356
4-117พระสงฆ์นำชาวบ้านทำวัตรเย็น.....	356
4-118ชาวบ้านและเยาวชนเดินจงกรม.....	356
4-119จิตรกรรมฝาผนังวัดปทุมวนาราม.....	358
4-120จิตรกรรมฝาผนังวัดคงคาราม.....	358
4-121จิตรกรรมฝาผนังวัดโสมนัสวิหาร.....	359
4-122จิตรกรรมฝาผนังวัดมณีมาวาส.....	359
4-123ภาพแสดงลักษณะเฉพาะของสถาปัตยกรรมอิทธิพลช่างหลวง.....	360
4-124ภาพลักษณะการเขียนภาพอาคารภาพบุคคลแบบช่างหลวง.....	360
4-125ภาพแสดงวิถีชีวิตของชาวบ้านการเขียนภาพแบบช่างหลวง.....	360
4-126ภาพลักษณะเฉพาะของสถาปัตยกรรมอิทธิพลศิลปะกรุงเทพฯ ผสมล้านช้าง.....	361
4-127แสดงการเขียนภาพแบบช่างกลุ่มอิทธิพลศิลปะกรุงเทพฯ ผสมล้านช้าง.....	361
4-128ภาพแสดงลักษณะเฉพาะของสถาปัตยกรรมช่างพื้นบ้าน ในเขตอีสานตอนกลาง.....	362
4-129ภาพพุทธประวัติ ของสำนักพิมพ์ ส.ธรรมภักดี.....	363
4-130สถาปัตยกรรมวัดบูรพา จังหวัดร้อยเอ็ด.....	364
4-131สถาปัตยกรรมวัดกลาง จังหวัดกาฬสินธุ์.....	364
4-132สถาปัตยกรรมวัดโพธิ์ชัยเสมาราม จังหวัดกาฬสินธุ์.....	364
4-133ภาพการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังแบบยุคใหม่ของช่างอีสาน ซึ่งในปัจจุบันการเขียนภาพเริ่มมีลักษณะที่หลากหลาย ภาพนี้เขียนประดับไว้บริเวณศาลาการเปรียญวัดอุดมประชาราษฎร์ โดยไม่ได้เขียนไว้ที่เฉพาะลิ้มเท่านั้น แต่ด้านเรื่องราวยังคงเกี่ยวข้องกับเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา เช่น ภาพแห่งพระเวสสันดรเข้าเมือง.....	364
4-134การอพยพย้ายถิ่นฐานของชาวเมืองขอนแก่นในอดีต.....	365
4-135อพยพมาถึงบริเวณบึงบอน.....	365
4-136ภาพศาลากลางจังหวัดหลังแรก.....	365
4-137ภาพศาลากลางจังหวัดหลังที่ 2.....	365

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
4-138การทำพิธีหมั้นมงคล ณ ลอนบ้านเมือง.....	366
4-139บุญพระเวส (บุญมหาชาติ).....	366
4-140ประเพณีลงช่วง.....	366
4-141ภาพคอง เมื่อจกขึ้นเรือนนั้น ให้ล้างตีนเสียก่อนจึงขึ้นเรือน.....	366
4-142การลอกลายจากฮูปแต้มวัดโพธาราม เพื่อนำไปทอผ้าไหม.....	367
4-143เยาวชนในท้องถิ่นร่วมกันทำหนังปะโมทัย โดยลอกลายจากฮูปแต้ม วัดโพธาราม.....	367
4-144การสัมมนาวิชาการเกี่ยวกับฮูปแต้ม.....	368
4-145นักศึกษา ร่วมกันคัดลอกลายผ้าพระเวสเพื่อถวายวัด.....	368
4-146กิจกรรมต่าง ๆ ของนักเรียนในท้องถิ่น ที่เกี่ยวข้องกับฮูปแต้ม.....	368
4-147การแสดงละครเวทีเรื่องสินไซ.....	369
4-148ตัวละครสินไซที่ถูกนำมาทำเป็นประติมากรรมในงานบุญ.....	369
4-149โครงการวาดภาพพระเวสสันดรชาดก ที่จัดขึ้นโดยให้นักเรียนในเขตองค์การบริหาร ส่วนจังหวัดร้อยเอ็ดเข้าร่วมกันทำกิจกรรม.....	369
4-150แสงแดดและฝนที่สาดส่องถึงผนังทำให้ฮูปแต้มเกิดความเสียหาย.....	370
4-151ผึ้งที่มาทำรังภายในสิม เป็นอีกสาเหตุที่ทำให้ฮูปแต้มเสียหาย.....	370
4-152ฝีมือการขีดเขียนผนังที่ทำให้ฮูปแต้มเกิดความเสียหาย.....	371
4-153สีที่ช่างทำตกใส่ผนังเป็นเหตุทำให้เกิดความเสียหายต่อฮูปแต้ม.....	371
4-154การขาดการดูแลรักษาตัวสิมก็ส่งผลต่อความเสียหายของฮูปแต้ม.....	371
4-155สัตว์ที่มาอาศัยในตัวสิม เช่น นก ค้างคาว ถ่ายมูลทิ้งไว้ทำให้ฮูปแต้มเสียหาย.....	371
5-1 ฮูปแต้มอีสานตอนกลาง.....	381
5-2 การศึกษาศิลปกรรมสามารถสะท้อนสังคมและวัฒนธรรม ส่วนการเข้าใจสังคมและวัฒนธรรมก็เป็นสิ่งที่จะช่วยให้เข้าใจศิลปกรรมด้วย.....	383